

COMUNICĂRI ÎN PLEN

CZU 811.135.1`366.52

PROBLEMA GENULUI ÎN MENTALUL ROMÂNESC

Lilia TRINCA, dr., conf. univ.,

Facultatea de Litere,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The fact that the Romanian society values more the features associated with masculinity, manifesting attitudes strongly flanked by stereotypes and prejudices regarding gender, beliefs related to gender differences, can easily be justified by linguistic stereotypes – expressions belonging to the repeated discourse – proverbs, sayings, phraseological expressions etc. We started from the liminal idea that language is not only an instrument, but also a deposit and form of thought, and proverbs, beyond the fact that they are universal and are transmitted over time from one nation to another, yet they reflect the local, historical, and linguistic specificity.*

In order to put ourselves in line with the mutations of the extralinguistic context on which it is projected, in our research we have resorted to the correlation of the cognitive and cultural dimensions, with the purpose of highlighting the peculiarities of linguistic coding of the concepts related to gender, which provides access to cognitive structures and schemes involved in the conceptualization of the woman. For this purpose, we have used the data of the Associative Dictionary of the Romanian Language.

Keywords: *Stereotype, linguistic stereotype, repeated discourse, linguistic universals, cognitive scheme.*

Pornind de la ideea liminară că limba nu e doar un instrument, ci și depozit și formă a gândirii, în materialul de față ne-am propus să relevăm modul în care este reflectată problema genului în mentalul românesc în baza materialului lingvistic: or, experiența și cunoștințele generațiilor trecute se acumulează în limbă și prin ea se transmit generațiilor următoare, iar o națiune nu doar gândește într-o limbă anume, ci gândește prin intermediul ei, supunându-se unui model. Ne-am propus să analizăm modul în care se reflectă anume stereotipurile sociale (de gen) în mentalul popular și, respectiv, în fapte de limbă (clișeele/stereotipuri lingvistice) expresii, îmbinări stabile de cuvinte, numite de lingvistul Eugen Coșeriu fapte de „discurs repetat” (proverbe, zicători, frazeologisme ș.a.).

Vindecați de paseismul irațional, lipsit de rigoare științifică, din a cărui perspectivă am privi istoria civilizației, trebuie să recunoaștem că, deși ființă pioasă, mult mai apropiată de izvoarele sacrului decât bărbatul, femeia a fost privită în mod discriminatoriu, fiind supusă de milenii la violență și umilire, ceea ce ar explica implicit multitudinea de războaie și chiar colapsul civilizației. Ideea inferiorității femeii față de bărbat este profund impregnată în subconștientul colectiv. Astfel, oricât de dură ar părea afirmația, filosofii din toate timpurile au urât femeia: or, Aristotel afirmă că *tăcerea femeii este slava ei*, Platon consideră că *femeia este femeie pentru lipsa ei de calitate*, iar bărbatul trebuie să mulțumească zeilor că nu este femeie. În Vechiul Testament, în Codul roman ș.a. femeia este o ființă inferioară bărbatului, iar acesta poate abuza în orice fel de ea. Șirul exemplurilor ar putea continua: Femeia, opina Nietzsche e *a doua greșeală a lui Dumnezeu*. Întrucât avea o existență „placidă”, după Hegel, distincția dintre bărbat și femeie e aceea *dintre animal și plantă*. Asemenea opinii nu mai trezesc nedumerire atât timp cât scrierile religioase, precum Coranul, Biblia, Talmudul ș.a. conțin din abundență afirmații defăimătoare cu referire la femeie. E suficient să ne amintim de faptul cum ucenicii lui Hristos devin scandalizați când acesta vorbește cu femeia samariteană. Așadar, inegalitatea de gen este o idee adânc impregnată în subconștientul colectiv, ceea ce a generat o multitudine de stereotipuri, ce au fost perpetuate pe parcursul secolelor. Stereotipurile în cauză reprezintă niște „filtre cognitive” [Stănculescu, p. 5], care impun un anumit mod de a vedea lucrurile. Desigur, mentalitățile din societățile tradiționale au evoluat, dar cu toate acestea, viziunea referitoare la gen a rămas în mentalul colectiv cotidian, constituind o rezistență la schimbarea constructelor stereotipe. Or, și azi imaginile tradiționale despre bărbat și femeie sunt tributare unor reprezentări stereotipate, conform cărora masculinității îi sunt asociate astfel de calități precum competitivitatea, agresivitatea, asertivitatea, obiectivitatea, raționalitatea (toate determinate de hormoni), iar feminității, dimpotrivă – obediența, sensibilitatea, pasivitatea, emotivitatea, compasiunea, care se datorează oxitocinei.

Menționăm faptul că relația dintre gen și limbă a fost întotdeauna controversată. Înțelegerea deplină a construcției genului se reflectă, în special, în înțelegerea raportului dintre limbă și etnicitate. Sociologia limbajului este raportată la problemele de gen. În lingvistica actuală a devenit deja un loc comun faptul că rolul social îndeplinit de limbă are ca urmare crearea unei mentalități comune tuturor vorbitorilor respectivei limbi. Or, structura internă se conturează din suma de particularități adoptate și transmise de-a lungul istoriei și din reinterpretarea permanentă a materialului lingvistic în cadrul unui *pattern* etnic. Popoarele dețin o structură fundamentală, esențială, arhetipală de corelare a limbii cu lumea, dar e la fel de evident că există nuanțări specifice fiecărui popor în parte. Limba este „stăpâna” (Zuschnitt) științei. Ea desemnează *limita și conturul oricărei cunoașteri umane* (după cum *Nu noi suntem stăpâni limbii, ci limba e stăpâna noastră*, ne avertiza Eminescu).

Faptul că societatea românească valorizează mai mult trăsăturile asociate masculinității, manifestând atitudini puternic flancate de stereotipuri și prejudecăți referitoare la gen, credințe legate de diferențele de gen poate fi cu ușurință justificat de stereotipuri lingvistice – expresii aparținând discursului repetat –, faptul că românul gândește stereotipat (inclusiv cu privire la gen). Dincolo de faptul că proverbele sunt universale și se transmit de-a lungul timpului de la un neam la altul, totuși fiecare popor le adaptează după propriile obiceiuri, de aceea, deseori este posibil să reflecte specificul local, istoric și lingvistic. Fiind scurte fraze/sintagme, ce exprimă adevăruri gnomiche, în afara timpului istoric, paremiile reprezintă un cod al culturii pe care o reflectă. Așadar, culegerile de proverbe și zicături sunt adevărate și autentice antologii de bun simț popular, rezultate în urma experiențelor fiecărui popor și fiind reprezentative pentru diferitele limbi (cf. [Dragoș Vlad Topală]).

Prima constatare cu privire la materialul supus investigației¹ este aceea că, din punct de vedere cantitativ, inventarul expresiilor referitoare la conceptul de *femeie* este mult mai reprezentativ decât cel ce privește bărbatul, iar termenii de referință pentru prima sunt neutre sau au conotație negativă (*fată, femeie, babă, muiere*), iar pentru celălalt sunt neutre (*bărbat* sau *băiat*). Majoritatea calităților (trăsăturilor) relevate la femei țin de registrul depreciativ, cel mai mult e scoasă în evidență răutatea feminină și viclenia: *Cu o femeie rea să trăiești e mai rău decât toate relele din lume; Ferește-mă, doamne, de foc, de potop și de femeia rea, Cu femeia rea îmbătrânești, cu cea bună întinerești; Ce e mai rău decât o femeie? Două.; Femeia a scos pe om din rai; Se poate păzi un sac de purici, o turmă de iepuri, dar nu o femeie; Femeia și câinele să nu le crezi; Iușcă de femeie (rar.); De nebun și de muierea rea fiecare înțelept fuge, Muierea rea, război la casa ta; Nicio muiere fără fiere; Precum la haine molia, așa și la bărbat muierea rea; Muierea multe face și bărbatul vede și tace ș.a.*

Subliniem chiar o diabolizare a femeii, admitând că e o posibilă reminiscență a epocii medievale: *Chiar și cea mai bună femeie are o coastă de drac într-însa; Femeia are nouă suflete, ca pisicile.*

Seria calificativelor la adresa femeilor continuă cu calități ce definesc sau caracterizează depreciativ feminitatea:

- **lenea:** *Femeia care nu vrea să frământa, toată ziua cerne se spune despre cei care pierd vremea; se mai spune despre cei leneși, pe care nu-i trage inima la o treabă;*
- **mânia:** *Cu muierea² să umbli ca cu o bubă coaptă, că îndată se sarge; Femeile sunt ca norii: când se întâlnesc, tunetele nu întârzie.*
- **slăbiciunea:** *Muierea poale lungi, minte scurtă; Muierea, minte ușoară* (arată slăbiciunea minții la femeie); *Muierea de la cap răcește* (arată slăbiciunea muierii la minte); *Muierea ca un vas slab, de nimic se necăjește și cu nimic se îmlânzește* (arată firea cea slabă și schimbătoare a femeii); *Sfatul muierii muierilor folosește;*
- **lăcomia:** *Muierea pofteste și la urdă de curcă, și la lapte de cuc* (arată firea nesățioasă a muierilor, care poftesc până și lucruri care nu sunt de pe lumea aceasta); *Muierea înghite o mare întregă* (arată nesațul); *Ce se naște în cap de muiere, într-însa neistovit nu piere* (arată stăruința cu care femeia își urmărește hotărârile);
- **aviditatea:** *Ochii muierii sunt la pungă* (femeia prețuiește pe om după averea pe care o are);

¹ Ținem să precizăm că corpusul de exemple reprezintă proverbele selectate din dicționare indicate la bibliografie.

² Apelativul *muiere*, deși neutru la origine cf. lat. *Mulier* femeie, potențiază caracterul depreciativ.

- **inconsecvența:** *Muiera te iubește/Până ce altul găsește „arată firea ei schimbătoare”; Inima femeii este ca timpul de primăvară.*
- **trăsătura de a fi bârfitoare/ de a judeca:** *Unde s-au strâns zece femei, gata și tribunalul; Femeia judecă pe dracu' și-l scoate dator.*
- **tendința de a fi certăreață:** *Cearța fără femeie nu se poate.*

Alte trăsături-stereotip, în viziunea românului, pentru femeie fac parte din registrul pozitiv, la prima vedere, dar, *de facto*, reflectă poziția inferioară a acesteia față de bărbat:

- **obediința:** *Femeia cea mai laudată este cea care nu vorbește nimic; Femeia care știe să se supună soțului, face să se răsucescă luna pe degetul ei cel mic; Femeilor le plac mâncărurile acre și picante și soții autoritari; Femeia care tace, mai deșteaptă-i ca savantu' ș.a.*

Hărnicia este calitatea ce reflectă condiția femeii în familia tradițională, întrucât rolul de bază al femeii era de a servi familia, respectiv, bărbatul: Cf. *Femeia îngrijită se cunoaște după hainele bărbatului ei; Femeia harnică ține casa cu fusul; la omul care este harnic/ Întotdeauna este praznic și omul harnic, muncitor;/ De pâine nu duce dor; Femeia gospodină e coroana casei; La gospodina bună, / Mulți vecini s-adună, face referire la femeile care îngrijesc bine de casa lor; O femeie vrednică e coroana casei (bărbatului) ș.a.*

Menționăm faptul că o serie de reprezentări-stereotip referitoare la femei țin de conceptul de *fată mare*, care este o *piatră în casă* (vorba Chiriței), întrucât implică grija părinților pentru adunarea zestreii, căutarea și alegerea viitorului ginere și fobia de a rămâne fată nemăritată: *Fetele mari numai după urși nu merg* (cu semnificația *fetele se mărită nu după bunul lor plac, ci după cum vor părinții*); *Cine are fete multe, însoară mulți măgari* (cu sensul că *le dă după oricine se întâmplă, fie cât de proști*); *Fete multe, sărăcie la casă* (deoarece le trebuie zestre); *Cine are fete multe, adună nebunii de pe drumuri* (alias *le dă după oricine se întâmplă, fie cât de proști*); *A fi ca fata nemăritată* (a fi fără niciun rost în lume); *Fată mare, minte n-are* (fetele nu au minte, căci oricine le poate înșela); *Fată mare, grijă mare* (au minte ușoară și oricine le poate amăgi); *Fata mare, ispravă n-are* (nu-i de nicio treabă); *A fi fată la cap, a-și fi pierdut fecioria* ș.a.m.d.

Ar fi nedrept să nu menționăm că există și proverbe românești care scot în evidență și trăsături pozitive ale femeii, precum **frumusețea:** *La femeia frumoasă e bine să privești, cu cea deșteaptă e bine să întineresti; Fără bărbat, e ca fără cap, fără femeie, e ca fără minte; Și deșteaptă, și frumoasă și devreme acasă* ș.a.; **bunătatea:** *Muiera bună, ca pâinea caldă; istețimea:* *Femeia vede chiar unde bărbatul abia zărește* (arată agerimea minții de femeie); *Femeia care-și cârmuiește bine casa este o avuție de neînlocuit.*

O altă reprezentare-stereotip a femeii, ce are suport biblic, presupune frica față de bărbat: *Femeia trebuie să se teamă de bărbat, că i se suie în cap, Muiera cât de bună să n-o slăbești din frâu* ș.a., ceea ce poate implica și coerciția: or, „tratamentul” corectiv aplicat femeii de către bărbat se înscrie perfect în mentalul specific rural românesc: *Femeia nebătuță e ca moara neferecată*, cu varianta *Femeia nebătuță e ca calul neșeselat, după cum moara trebuie ferecată pentru a scoate mălaiul bun, așa și femeia trebuie bătuță pentru a putea face treabă cu ea* [Zanne, II, p. 278].

Demn de remarcat e și termenul *babă*, care apare într-o serie de expresii: *Taie-babă* (se spune la adresa oamenilor lăudăroși); *A fi ca o babă turcească* (se spune despre omul spân și cu zbârcituri pe obraz); *A da pârciul babei* (a da peste cap tumbă, cu voie sau fără voie); *A se trunca în... ca babele în căței și motani* (a îndrăgi ceva deodată și peste măsură) ș.a.

Demn de remarcat e și faptul că există și unități ale discursului repetat care exprimă trăsături de personalitate: *Cât e baba de bătrână/ Tot dorește ziua (voia) bună (omul, cât de bătrân să fie, tot nu vrea să moară); Baba bătrână nu se sperie de drugă (druga) groasă (omul bătrân, fiind mai încercat în nevoi, nu se sperie de fiecare lucru (se spune despre cel care a pățit și știe multe); A cășunat ca baba (mătușa) la mormânt* (se spune omului care, fiind chemat undeva, nu mai vrea să plece, precum și celui care nu termină repede un lucru); *Baba e talpa iadului (babele sunt meștere la rele: fie atrag atenția asupra identificării noțiunii cu o valoare, în cazul de față derizorie ori sancționată prin dispreț: Știe cât baba mea „puțin”* [Zanne, II, p. 5]; *A fi o babă* (se spune, în bătaie de joc, oamenilor lipsiți de personalitate).

Cel mai răspândit stereotip ține de inferioritatea femeii față de bărbat transpare în următoarele proverbe: *Muiera cât de puternică, bărbat pe jumătate* (arată cu cât întrece bărbatul pe femeie);

Muirea e jumătate cruce, românul e cruce întreagă, cruce de voinic (arată cu cât întrece bărbatul pe femeie) ș.a.

În opoziție cu femeia, bărbatul în mentalul colectiv nu e înzestrat cu semnificații complexe, cu excepția câtorva indicii de recunoaștere a genului: *Bărbatul după vână și femeia după dinți (arată darurile ce se cer de la un bărbat și de la o femeie* [Zanne, II, p. 14]), *Bărbatul să fie puținel mai frumos decât Dracul*, ceea ce denotă faptul că bărbatului i se cer mai multe alte daruri decât frumusețea, putând fi mai urât, pe când femeia trebuie să fie, înainte de toate, frumoasă; *A fi bărbat (om cu vlagă)*; *Bărbatul este cheia (stâlpul) casei* (proverbul scoate în evidență însemnătatea bărbatului); *Unde bărbatul lipsește, ca gândul când lipsește, pază nu se găsește* (relevă rolul bărbatului în familie).

Pentru a ne pune în acord cu mutațiile contextului extralingvistic pe care se proiectează, în cercetarea noastră am recurs la corelarea dimensiunii cognitive și a celei culturale, pentru evidențierea particularităților de codare lingvistică a conceptelor referitoare la gen, ceea ce oferă accesul la structuri și scheme cognitive implicate în conceptualizarea femeii. În acest scop, am apelat la datele DALR³, adunate prin metoda experimentului asociativ⁴, elaborată în psiholingvistică, ceea ce asigură reflectarea conceptual-istorică a unui anume *model cognitiv* specific unei culturi. Analiza rezultatelor experimentului psiholingvistic, incorporate în DALR doar confirmă constatările făcute în urma analizei expresiilor ce țin de discursul repetat. Astfel, pentru cuvântul-stimul BĂRBAT au fost obținute următoarele cuvinte-reacții: *femeie (134); om (79); putere (75); puternic (44); soț (30); tata (22); fiu (19); înalt (19); barbă (14); mascul (14); băiat (13); iubit (11); masculin (10), masculinitate (8); forță (7); adevărat (6); sprijin (6); curajos (5); prieten (5); autoritate (4); capul familiei (4); iubire (4); mare (4); siguranță (4); tânăr (4); voinic (4); inteligent (3); matur (3); protecție (3); rău (3); respect (3); sex (3); Adam (2); ajutor (2); bun (2); cap (2); domn (2); dur (2); duritate (2), erou (2) etc. 790/201/72/129/1 [DALR, p. 44-45].*

Pentru cuvântul-stimul FATĂ, reacțiile au fost următoarele: *frumoasă (101); băiat (88); frumusețe (40), domnișoară (28), femeie (24), bună (14); gingășie (14); om (14), prietenă (14), feminitate (10), feminin (10); chip (8), cumințe (8), gingașă (8); ea (8); inocentă (8); păr (8), deșteaptă (7), drăguță, (7), păr lung (7); persoană (7); sensibilitate (7); iubire (6); rochie (6); veselă (6); delicatețe (5); codițe (4); dragoste (4); finețe (4); haine (4), tinerețe (4), blondă (3) curată (3); dragă (3); dulce (3); elegantă (3); floare (3), inteligentă (3), mamă (3); mic (3); ochi (3); roz (3); sexy (3); slabă (3); soră (3), spate (3); urâtă (3); atracție (2); bărbat (2); blândețe (2); cochetă (2); coșuri (2), elegantă (2), fetiță (2); firavă (2); fustă (2); gagică (2); gingașă (2); iubită (2); înaltă (2); machiaj (2); mireasă (2); modestă (2); papușă (2); sex (2); sex feminin (2); simpatică (2), adolescentă, plăcere; plâpând; plete; plimbă, prieten; probleme; prunc; pur; puritate; rafinament; Raluca; răutate; rea; regină; relație; responsabilitate; ruj; saturație; scumpă; secret; sens; sensibilă; sexul frumos; soție; sprințară; suferință; suflet; șatenă; școală; șmecheră; Tamara; tatei; tânăr; tot; trăsături; tristă; vagin; verde; viață; cu viață; vie; viitoarea mamă; viitor; vio Viorela; wow; zâmbet (1) etc. 826/232/76/156/0 [DALR, p. 107-108].*

La o analiză comparativă, putem observa cu ușurință că asociațiile sunt tributare unor reprezentări stereotipate, astfel BĂRBAT-ul asociindu-se cu puterea, forța, masculinitatea, autoritatea, iar FEMEIA

³ Gh. Popa (coautor), *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I (de la stimul la reacție), Iași, Editura Junimea, 2016.

⁴ EA liber a fost efectuat având ca eșantion tineri cu vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna. Respondenții au fost rugați să răspundă instantaneu cu primul cuvânt care le-a venit în minte la auzul cuvântului-stimul BĂRBAT/FEMEIE (fiecare anchetă propusă conținea 100 de cuvinte-stimul, selectate și generate de calculator din circa 500 de stimuli, ce fac parte din nucleul și masa vocabularului de bază al limbii române: stimulul BĂRBAT/FEMEIE apare, în medie, în una din 5 anchete). Or respectarea acestei condiții în timpul anchetării permite a reduce la minim intervalul temporal dintre stimul și reacție: respondentul nu trebuie să mediteze asupra reacției, întrucât conceptul de asociație exclude ideea de „reflectare” asupra răspunsului (cf. Фрумкина Р.). În calitate de respondenți au fost circa 1000 de studenți din mai multe universități din Republica Moldova și România. Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul EA revine faptului că la vârsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității lingviale, iar asociațiile, identificate în cadrul EA, reflectă competența lingvistică și sînt relevante pentru mentalul român [Караулов, 192].

cu frumusețea, gingășia, feminitatea, sensibilitatea, un rol important având aspectul ei fizic (păr lung, rochie, fustă, slabă etc.). Rezultatele experimentului asociativ realizat în sec. al XXI-lea denotă faptul că în România, relațiile de gen au rămas închistate la nivelul ideii de patriarhat, fiind puternic ancorate la nivelul ideii de hegemonie a masculinității. Desigur, mișcarea feminină și aspirațiile de dobândire a unor drepturi și libertăți care secole le-au fost refuzate nu putea să nu influențeze modul de a gândi mai puțin discriminatoriu al românilor azi. Dorința firească de emancipare a femeii a progresat geometric în ultima perioadă, româncele ocupând posturi-cheie la conducerea statului (președinte al statului, prim-ministru, ministru etc. Totuși, nu putem să nu recunoaștem că au rămas multe probleme delicate, cu care femeile sunt obligate să se confrunte în continuare. Cu toate acestea, ideile contrastereotipice nu implică relativizarea prejudecăților ce planează asupra relațiilor de gender, ba viceversa, au produs atitudini nefavorabile la adresa femeilor emancipate. Mai mult, curajul sfidării regulilor de comportament tradițional a fost dur sancționat de mentalul comun, prin etichetarea cu trăsături depreciative, precum: femeia masculinizată, răceala, dependența de muncă/ carieră în detrimental rolului de mamă.

Adevărul, frumusețea și virtutea, menționează cercetătoarea Irina Petraș, *au o înfățișare națională, depinzând de limbă*. Proprietățile specifice ale unei limbi naționale sunt oglinda națiunii respective. Neîndoielnic, omul generează limbaj dintr-o necesitate internă, nu e nimic contingent sau arbitrar în asta: *Un popor vorbește cum gândește, gândește astfel fiindcă vorbește astfel și, dacă gândește și vorbește astfel, acest lucru ține de dispozițiile corporale și spirituale pe care se întemeiază* (a se vedea Petraș, p. 91).

În concluzie, menționăm că studiul stereotipurilor lingvistice referitoare la gen denotă o mentalitate stereotipată a românului cu privire la problema genului (gender). Or, fiecare limbă constituie un anumit model de tot ceea ce există prin interpretarea lumii în funcție de propriul sistem semiotic care este afectat de individualitatea fiecărui cod cultural, iar stereotipurile lingvistice sunt doar o reflecție a stereotipurilor în mentalul colectiv.

Bibliografie:

1. BOURHIS, Richard Y; LEYENS, Jacques-Philippe; TONNER, Doina (coordonatori), *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Iași, Editura Polirom, 1997 **ISBN 973-9248-83-7**
2. PETRAȘ, Irina. *Despre feminitatea limbii române* în: *Philologica Jassyensia*, An II, Nr. 2, 2006, p. 85-113 // https://www.philologica-jassyensia.ro/upload/II_2_petras.pdf
3. STĂNCULESCU, Elena. *Stereotipurile de gen din perspectiva cognției sociale* // **[online] [citât 05.09.2021]. Disponibil:** https://www.researchgate.net/publication/309489657_STEREOTIPURILE_DE_GEN_DIN_PERSPECTIVA_COGNITIEI_SOCIALE
4. ФРУМКИНА, Р.М. *Психолингвистика: что мы делаем, когда говорим и думаем* // **[online] [citât 05.09.2021]. Disponibil:** http://www.google.ru/?gws_rd=ssl#newwindow=1&q=%D1%84%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%
5. TOPALĂ, Dragoș Vlad. *Din universul proverbelor românești: elemente de analiză etnolingvistică* **[online] [citât 05.09.2021]. Disponibil:** // <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V386/pdf>

Dictionare:

6. POPA, Gheorghe; SAINENCO, Ala; PRITCAN, Valentina; POPA, Viorica; LACUSTA, Elena; TRINCA, Lilia, *Dicționarul asociativ al limbii române*, Iași: Junimea, 2016 **ISBN 978-973-37-1922-9**
7. ZANNE, Iuliu, *Proverbele românilor*, Editura Librăriei Socec, București, 1895.
8. *Dicționar de proverbe și zicători românești/* alcătuit, pref. de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu; col. iniț. și coord. de Anatol și Dan Vidrașcu. – București; Ch.: Litera, 2001 (Combinatul Poligrafic). – 272 p. **ISBN 973-99869-2-7; ISBN 9975-74-334-X**
9. КАРАУЛОВ Ю. Н., *Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности*. în *Русский ассоциативный словарь*. Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. Часть I / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф., Тарасов, Н. В., Уфимцева, Г. А., Черкасова, Москва, Изд-во «Помовский и партнеры», 2011 **ISBN 5-271-05055-6, 5-271-05073-4**